

Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria
Institut de Recerca Històrica. Universitat de Girona
Grup de Recerca Arqueològica del Pla de l'Estany
Université de Pau et des Pays de l'Adour
UMR 5140 Archéologie des Sociétés Méditerranéennes de Lattes-
Montpellier

**Cooking, kitchen and food
in rural areas during the Roman period**
STUDIES ON THE RURAL WORLD IN THE ROMAN PERIOD - 11

Girona 2019

With the support of:

- Departament d'Història i Història de l'Art. Universitat de Girona
- Institut de Recerca Històrica. Universitat de Girona
- Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades. «*Ager mutabilis*. La explotación del territorio de Emporiae y Gerunda durante la República y el alto Imperio romano». (HAR2016-75466-P)
- Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles - Ajuntament de Banyoles

Cooking, kitchen and food in rural areas during the Roman period
Studies on the rural world in the Roman period - 11

© Editorial material and organization:
Universitat de Girona, Grup de Recerca Arqueològica del Pla de l'Estany

© Contens and figures: the autors

Editorial Board:

Josep Burch i Rius (Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria. Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona), Pere Castanyer i Masoliver (Grup de Recerca Arqueològica del Pla de l'Estany), Josep Maria Nolla i Brufau Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona), Joaquim Tremoleda i Trilla (Grup de Recerca Arqueològica del Pla de l'Estany), Christophe Pellecuer (Ministère de la Culture et de la Communication), Ronen Bourgaut (service d'Archéologie et Patrimonine de la CCNBT, Loupian), François Réchin (Université de Pau et des Pays de l'Adour).

The objective of the journal is to publish original works that focus on the rural world of the Roman period. Each issue contains a dossier dedicated to a specific aspect of this line of research. However, other contributions outside the thematic scope of the dossier are also included, providing they involve the study of the rural world in Roman times.

Disigned:

Joaquim Tremoleda

Contact:

Laboratori d'Arqueologia i Prehistòria. Institut de Recerca Històrica.
Universitat de Girona
Plaça Ferrater Mora, 1
17071 Girona
Tel. 972 41 89 45

Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles

Plaça de la Font, 1
17820 Banyoles
Tel. 972 57 23 61

ISBN: 978-84-9984-500-5
Dipòsit Legal: GI-1.876-2019

La circulació monetària en els jaciments rurals baix imperials de l'extrem nord-est de la península Ibèrica

Marc Bouzas Sabater

Col·laborador del Grup de Recerca d'Arqueologia, Prehistòria i Patrimoni
de la Universitat de Girona

Resum

En aquest article s'expliquen les conclusions extretes de l'estudi de dues-centes vint-i-nou monedes baix imperials procedents de tots els jaciments d'àmbit rural del nord-est de la península Ibèrica. Es pretén principalment determinar quines eren les característiques de la moneda circulant predominant: quin tipus, de quin metall, la seva procedència, el seu emissor i el seu tipus de revers. S'apunten de manera breu algunes hipòtesis sobre el tipus d'economia existent a la zona, així com també es creuen dades amb altres estudis de circulació a nivell peninsular i europeu.

Abstract

In this article we explain the conclusions extracted from the study of two hundred twenty-nine coins proceeding from twenty different archaeological sites in rural north-eastern areas of the Iberian Peninsula. We aim to determine which were the most circulated types of coin by examining the module, metal, mint, emissary, and type of reverse of the coins. We thus propose some brief hypotheses about the economy that existed in the aforementioned area, as well as compare our results with those obtained in other studies of coin circulation carried out in the Iberian Peninsula and in the rest of Europe.

Paraules clau

Món romà, món rural, baix imperi, numismàtica, circulació monetària, Catalunya, nord-est peninsular.

Introducció

Aquest article té com a principal objectiu la presentació de les dades extretes de l'estudi de dues-centes vint-i-nou monedes repartides entre vint jaciments d'àmbit rural de l'extrem nord-est de la península Ibèrica (actual província de Girona).

Els dos principals objectius que es pretenen abordar són: la determinació del tipus de moneda circulant en l'àmbit rural en el territori estudiat i intentar establir seva relació amb l'economia desenvolupada a la zona. És important remarcar que aquest estudi s'emmarca dins d'un de molt més gran, encara en procés de gestació, que pretén estudiar la totalitat de les monedes del territori, incloent també les monedes de procedència no rural.

És molt important deixar clar quines són les monedes que s'han considerat i les que no en aquest article. En primer lloc, només s'han tingut en consideració les peces batudes entre els anys 294 i 476. Som plenament conscients que la circulació monetària dels segle IV i V es va nodrir de moneda anterior, sobretot del segle III, però en aquest estudi no s'han tingut en compte. En segon lloc, s'ha de remarcar que sols es presenten monedes que procedeixen de contextos arqueològics clars, s'han exclòs monedes comprades dipositades en els museus de la zona, així com col·leccions particulars o monedes de procedència poc clara o bé incerta.

Presentem primer la periodització en la qual ens basarem en tot el text, per passar després a veure els jaciments de procedència de les peces. El cos central de l'article el dedicarem a presentar les característiques de la moneda desglossades en sis vectors: períodes cronològics, metalls i nominals, seques, autoritats emissores, tipus de revers i imitació de moneda.

Per acabar dedicarem un breu apartat a les ocultacions descobertes al territori i unes conclusions on es sintetitzen les dades presentades en la resta del text.

Els períodes numismàtics¹

Abans de començar a veure la lectura de les dates extretes en l'estudi és important remarcar la periodització que s'ha realitzat de les monedes documentades, que s'han subdividit en cinc períodes numismàtics, sobre la base de les reformes monetàries del període, que són els següents:

- 294-313. A partir del 294 s'aplica la reforma de Dioclecià de la que neixen principalment tres nous tipus de moneda de bronze: el *nummus*, el radiat i el llorejat. A més de moneda d'or i de plata, que al no ser documentada en aquest moment i no territori no apareix en aquest treball

- 313-336. Amb l'adveniment de Constantí I la proposta monetària que havia fet Dioclecià variarà progressivament, essent la reforma més destacada la de l'any 313, així com la desmonetització del 318. En aquest treball ens referirem a les peces després del 313 a través del seu diàmetre,

¹ Aquesta periodització s'ha elaborat a partir de diversos estudis de les emissions i de les diferents reformes del període (Depeyrot, 1992; González, 2011; King, 1993) i de l'estudi i catàleg per excel·lència, el Roman Imperial Coinage, concretament els volums VI (Sutherland, 1967), VII (Bruun, 1996), VIII (Kent, 1981) IX (Pearce, 1951) i X (Kent, 1994)

creiem que la disminució constant del pes ens impedeix referir-nos a les monedes com a *nummus* i creiem més adequada la nomenclatura alemanya² Ae1, Ae2, Ae3 i Ae4.

- 336-348. Aquest període comprèn bàsicament les emissions de Constant i Constanci II, sobretot peces de baix pes i del mòdul Ae4. Segueixen essent part de la degradació progressiva del que alguns autors anomenen *nummus*³, i que en aquest treball classifiquem pel seu diàmetre.

- 348-395. Principalment es documenten les monedes nascudes de la reforma de Constanci II, que acaba ja finalment amb l'antic *nummus*⁴ i que busca un reinici del sistema monetari. També és present la moneda nascuda de la breu reforma de Magnenci (350). Sens dubte la moneda més comuna és la nascuda de la segona reforma de Constanci II (353), anys més tard retocada per la reforma de Valentinià II (381).

- Post 395. Les encunyacions oficials del segle v, pràcticament totes en mòdul Ae4, pràcticament no apareixen en el nostre territori i, com veurem, creiem que la circulació estava dominada per moneda d'imitació o antiga.

Els jaciments

El total de dues-centes vint-i-nou monedes estudiades procedeix d'un total de vint jaciments. L'estudi pretén ser exhaustiu i inclou tots els jaciments d'àmbit rural on es van trobar monedes d'època baix imperial.

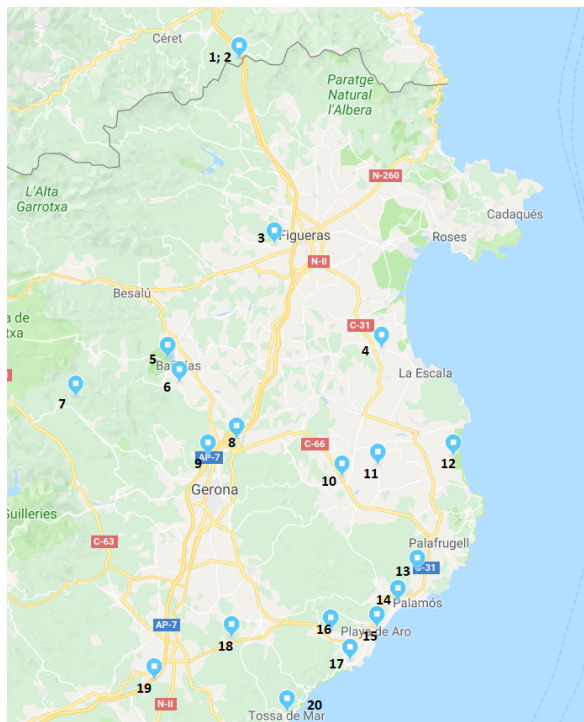

Figura 1. Mapa de la regió on es presenten els jaciments dels quals n'estudiem la moneda: 1- Santa Maria de Panissars; 2- El camí vell de Panissars; 3- Font del Vilar; 4- Els Tolegassos; 5- Mas Castell Porqueres; 6- Vilauba; 7- Sant Aniol de Finestres; 8- Casa del Racó; 9- Pla de l'Horta; 10- Puig Rodon; 11- Ullastret; 12- La Fonollera; 13- Vilarenys; 14- Necròpolis el Collet; 15- El Pla de Palol; 16- Bell-lloc d'Aro; 17- Monestir de Sant Feliu de Guíxols; 18- Can Boada; 19- L'Hort d'en Bach; 20- Els Ametllers

² Proposada per Bruck (Bruck, 1961)

³ És el cas de King (King, 1993).

⁴

Com s'aprecia en el mapa precedent els jaciments es reparteixen per diversos punts del territori, cobrint-lo tot de manera general. Només s'evidencia

una concentració a la zona costanera del sud de la província. S'inclouen diverses tipologies de jaciments entre els estudiats, que han estat entesos com a rurals, des de vil·les de diversos tipus, a les seves necròpolis, així com altres establiments rurals de caràcter incert o encara per determinar.

Figura 2. Xifres totals de moneda baix imperial recuperada i estudiada a cada jaciment

Bell-Lloc d'Aro	2
Camí vell de Panissars	9
Casa del Racó	2
Can Boada	4
Els Ametllers	4
Els Tolegassos	18
Font del Vilar	4
Hort d'en Bach	1
La Fonollera	10
Mas Castell Porqueres	10
Monestir Sant Feliu	2
Necròpolis El Collet	1
Pla de l'Horta	18
Pla de Palol	50
Puig Rodon	3
Sant Aniol de Finestres	1
Santa Maria de Panissars	22
Ullastret	1
Vilarenys	8
Vilauba	59
Total general	229

Hi ha testimonis de moneda tant en jaciments costaners com d'interior, i els nombres totals no disten en excés entre unes zones i les altres. S'observa com les vil·les de Vilauba i el Pla de Palol, situades la primera a l'interior i la segona a la costa, encapçalen el total de moneda recuperada amb cinquanta-nou i cinquanta peces respectivament.

Cal fer esment que, tot i tenir moneda en moltes zones diferents —cosa que insinua una monetització del territori— les xifres no són massa altes en comparació amb altres zones rurals de la península on s'han trobat monedes en grans quantitats. En són bons exemples els tresorers de moneda d'entre el 378 i el 388 estudiats per Cepeda (Cepeda 2000b, 161-192).

Cal mencionar que s'ha plantejat múltiples cops que el món rural estava molt menys monetitzat que l'urbà, ja sigui en el cas de la comparació entre les vil·les i les ciutats d'Itàlia (Crawford 1970, 40-48) o bé de manera general plantejant la idea que els habitants del món rural no haurien fet massa ús de moneda (Burnett 1987, 96). En el cas del territori estudiat semblaria ser així en xifres totals, ja que la majoria de moneda la trobem al *vicus* de Roses⁵. Tot i això, observem moneda repartida per tot el territori, si bé de manera desigual i en alguns casos certament en xifres molt minses, fets que no ens permeten afirmar rotundament una monetització total del territori. D'altra banda, cosa que podria semblar contraproductiu, les

⁵ Jaciment que per les seves característiques no estudiem en aquest article.

monedes s'imiten i circulen molt temps, cosa que suggereix que feien falta per vehicular l'economia de tota la zona, això indica que segurament tot i no haver-hi, com acabem de dir una monetització total, l'economia en general sí es concebia sobre la base de la moneda.

En aquest apartat també és important destacar que s'han descobert un total de dues ocultacions, una de quaranta monedes Ae4 a Vilauba⁶ i una altra de deu síliques de plata de Màxim Tirà al jaciment de La Fonollera⁷. Igual que en el cas de les xifres totals el nombre de tresorets trobats també és menor que els que s'han documentat en altres punts de la Península.

Les monedes

Presentem tot seguit les dades que s'han pogut extreure durant l'estudi de les monedes estudiades. En els següents apartats, bàsicament ens interessa incidir en alguns punts que considerem més rellevants: la moneda per a cada període numismàtic, els nominals i el metall, les seques, els emissors, els tipus de reversos i les monedes d'imitació. A través de la visió conjunta de tots aquests vectors esperem poder caracteritzar la tipologia de moneda circulant al món rural del nord-est peninsular.

Els períodes cronològics.

Obrim aquest apartat amb una taula que, a primer cop d'ull, ja mostra una desigualtat clara entre els diferents períodes estudiats.

Indeterminat	73
294-313	7
313-336	31
336-348	47
348-395	58
Post 395	13
Total general	229

Figura 3. Total de moneda per a cada període cronològic

S'observa que el total més elevat de moneda en un mateix període és malauradament el de cronologia indeterminada. Són setanta-tres monedes de les quals no en podem saber la seva cronologia concreta, ja sigui pel fet d'estar mal conservades o de ser imitacions de moneda. Molt probablement bona part d'aquestes peces es puguin datar del segle IV, principalment a través del seu tipus d'anvers, però no descartem que algunes, sobretot les imitacions, fossin batudes al segle V.

Si ens fixem ara en el primer període apreciem com d'aquest moment només en daten un total de set monedes. Aquestes dades es corresponen amb les procedents d'altres estudis d'arreu de la Península. A tall d'exemple mencionarem tres estudis: un estudi a escala global peninsular en documentà un total de quatre-centes seixanta-nou, d'entre més d'onze mil estudiades (Abad 1994, 159); al País Basc només nou monedes, d'un

⁶ Actualment inèdita

⁷ Aquest tresoret ja ha estat i publicat de manera detallada (Marot, Roviras, 1998, 129-138).

total de dos-centes tretze baix imperials, daten d'aquest període (Cepeda 1997, 274); per últim, al País Valencià només vint-i-sis peces, d'un total de dues-centes vuitanta baix imperials, daten d'aquest moment (Ripollès 1980, 160-167).

Es pensa que segurament en aquests últims anys del segle III i primers del segle IV els antoninians haurien tingut un pes molt important en l'economia provincial hispànica (Ripollès 2002, 210). La moneda de la reforma de Dioclecià hauria tingut dificultats per entrar en circulació de manera fluïda i hauria estat altament tresorejada. Això es testimonia tant a nivell peninsular (Ripollès 2002, 210) com també a la Gàl·lia (Bastien 1978, 789-812), així com a nivell general en l'imperi (Carrié 2016, 11-12). Cal tenir en compte que l'alta taxa de refosa que tingué aquesta moneda en dificulta el coneixement del seu impacte real, a menys que no sigui a través de l'estudi de tresorets (Cepeda 2004, 104).

En el segon període ja s'observa un total de vint-i-quatre monedes, força més elevat que el del primer. Cal remarcar que la majoria de moneda d'aquest moment es concentra en les emissions, sobretot d'Ae3, de després de l'any 330. Ja que semblaria que les peces d'entre el 318 i el 330 no haurien tingut una excessiva circulació en la Península (San Vicente 2008, 617-618).

No és fins al tercer període (336-348) quan notem un augment realment substancial del numerari que arriba a la zona: fins a un total de quaranta-set monedes en daten. Principalment, com veurem en els apartats següents, es tracta d'Ae4 a nom de Constant i Constanci II, amb el revers de les dues victòries davant per davant amb corones i palmes. S'ha plantejat que la moneda d'entre el 330 i el 348 seria la base de la circulació monetària de la segona meitat del segle IV i també de part del segle V, a la qual es van sumar més tardanament les emissions oficials de la segona meitat del segle IV (Depyrot 2005, 105).

És en el quart període numismàtic o millor dit en una part d'aquest període (348-364) on es concentra la major part de moneda d'aquest moment, així com del total de l'estudi que aquí presentem. Bàsicament ens trobem davant d'Ae3 nascuts de la reforma de Constanci II, amb certa presència de moneda de Magnenci. La situació el 364 variarà radicalment i serà molt poca la moneda que arriba al territori després d'aquest moment. Aquesta concentració de moneda en aquests anys s'ha documentat també a nivell peninsular (Ripollès 2002, 211). Sembla clar que les circumstàncies, que començaven a ser adverses, van afectar realment la circulació de les monedes, ja que aquesta davallada es fa notar també en punts varis, que van des de la zona de Bordeus (Cabarro, Nony 1980, 53) fins a Portugal (Mendes 1995, 236). De fet s'ha plantejat que tota Hispània quedà progressivament fora dels circuits d'abastiment de moneda després del 364 i que per això la tendència a les imitacions augmentà i fou necessari el reús de moneda antiga que encara estava en circulació (San Vicente 2017, 320).

Finalment, a partir del 395 es documenten només tretze monedes, de les quals deu provenen del tresoret de síliques. Pensem que no hauria arribat ja moneda oficial romana i que el que circularien són principalment les imitacions locals.

Aquesta tendència s'aprecia, però amb certs matisos, també en altres estudis que ja hem mencionat. En el cas global de la Península, la corba podria ser similar, és a dir, concentració de moneda a les dècades centrals del segle IV i progressiva davallada (Abad 1994, 159-163), però tot i això no tan forta (percentualment) com en el territori que estem analitzant aquí. El cas de País Valencià seria similar, és a dir, que la baixada no es notaria tant després del 364, però sí hi seria (Ripollès 1980, 165-171). En canvi, el cas del País Basc és calcat al que estem estudiant en pràcticament tots els aspectes pel que fa a la quantitat de moneda en cada període (Cepeda 1997, 274-279).

Com hem dit, sembla clar que de manera general la moneda deixà d'arribar progressivament després del 364, però això no implica en cap cas que no n'arribi o que en algunes zones de la mateixa Península la dinàmica sigui del tot diferent.

Metalls i nominals

Com hem anat explicant, i com s'aprecia de manera clara en la taula que veurem a continuació (fig.4), la gran majoria de moneda documentada és de bronze. Més concretament un total de cent vint-i-nou monedes sobre dues-centes vint-i-nou són Ae4. Els Ae4 són la moneda de menys pes i menys valor intrínsec, però això no treu que aquest tipus de moneda no fos útil o no circulés. Pensem que juntament amb els Ae3, que són presents amb un total gens menyspreable de seixanta-nou monedes, serien els encarregats de vehicular les transaccions del dia a dia en una economia que derivà cada cop més cap a una economia ponderal. La moneda de poc pes i de baix valor era ideal per ajustar el preu al màxim possible en referència a un pes determinat.

Alguns punts a favor d'aquesta idea plantejada els trobem en casos d'Ae2 retallats per adaptar-se als pesos dels Ae4 (Marot 2000a, 1003), així com els que proposen que l'economia ja no podia ser fiduciària a finals del segle III i principis del segle IV (Harris 2008, 206), i que es deriva a finals del segle IV cap a una economia ponderal (Estiot 2002, 49-50). Les pròpies imitacions que trobem en aquest territori, que sovint readapten monedes originalment batudes en Ae3 o Ae2 al mòdul Ae4, així com segurament l'ocultació de Vilauba, denoten el pes d'aquestes monedes en la circulació del territori. Si en canvi ens fixem en la resta de nominals podem apreciar que tenen un pes testimonial en la circulació monetària del territori estudiat.

Figura 4. Total de moneda documentada per a cada nominal

Ae3	69
Ae4	129
Llorejat	2
Nummus	2
Radiat	4
Siliqua	10
Total general	229

Si ens fixem en la taula següent (fig.5), on es mostra la moneda classificada a través del seu nominal en els diferents períodes cronològics, apreciem com el binomi format pels Ae3 i els Ae4 és sempre el més present en totes les cronologies després del 313, per bé que s'observen unes fluctuacions interessants, que obeeixen bàsicament als canvis en els patrons d'emissions. Un bon nombre d'Ae4 es concentren en el tercer període, mentre que els Ae3 s'acumulen en el segon i el quart.

Figura 5. Total de moneda per a cada període, desglossant en cada cas el total per nominal

Indeterminat	73
Ae3	13
Radiat	1
Ae4	59
294-313	6
Llorejat	2
Nummus	2
Radiat	3
313-336	31
Ae2	1
Ae3	24
Ae4	6
336-348	47
Ae3	3
Ae4	44
348-395	58
Ae2	12
Ae3	29
Siliqua	1
Ae4	16
Post 395	13
Siliqua	9
Ae4	4
Total general	229

És important destacar que gran part de moneda indeterminada és de mòdul Ae4 i que podríem tenir al davant part de la moneda circulant a finals del segle iv i a principis del segle v. Moneda molt petita, poc pesant i, en alguns casos, imitacions segures.

Les seques

El determini de les seques no és sempre possible, degut, principalment, a l'estat de conservació d'algunes peces. Això fa que només de seixanta-vuit monedes se n'hagi determinat la seca on foren emeses, cosa que ens deixa amb unes dades certament molt parcials com per treure'n cap conclusió clara.

ANTIOQUIA	1
AQUILEIA	2
ARELATE	18
BARCINO	9
CARTAGO	1
CONSTANTINOPOLIS	3
CYZICUS	1
HERACLEA	1
Imitació d'ARELATE	2
Indeterminable	161
LUGDUNUM	8
NICOMEDIA	1
ROMA	5
SISCIA	4
TESALONICA	3
TICINUM	1
TREVERIS	8
Total general	229

Figura 6. Total de moneda per a cada seca

Tot i la parcialitat de les dades s'observa una superioritat de les emissions d'Arelate, la seca més propera al nostre territori. Seguida per les seques de Trèveris, Lugdúnum i Roma, que són de fet les seques més properes després de la pròpia Arelate. S'aprecia, doncs, un fort regionalisme, que ja s'observa en altres territoris i que ha estat plantejat per altres autors (Ermantiger 1990, 106-108; Fulford 1978, 67-114). Sovint són les seques més properes les encarregades d'abastir els territoris.

Estudis a nivell peninsular documenten una gran presència de moneda procedent sobretot d'Arelate, seguida de Roma i Lugdúnum, malgrat que es remarca un repunt en l'arribada de moneda oriental a partir del 361, sobretot en zones del sud-oest peninsular (Ripollès 2002, 212). Aquestes dades es confirmen en comparar-les amb estudis de monedes, tant a escala peninsular (Abad 1994, 159-163), com en el cas particular del País Basc (Cepeda 1997, 276-277) i en zones de Portugal (Mendes, 1995, p. 236). En canvi són lleugerament diferents en zones del País Valencià, on d'entre molta menys moneda estudiada, la majoria prové també d'Arelate (Ripollès 1980, 167).

Les autoritats emissores

D'entre la moneda estudiada s'ha pogut determinar amb certesa l'autoritat emissora de vuitanta-una monedes. Igual que en el cas de les seques les dades són parcials. Tot i això, s'aprecia una clara primacia de les emissions a nom de Constantí I i de Constanci II. Coincidents, l'una, amb el segon període, i l'altra, amb el pic d'arribada de moneda del quart període (348-361).

Cal comentar que és en el camp dels emissors on també podem apreciar de manera clara el tall produït després del 364⁸. Tan sols un total de deu monedes (en un lapse de gairebé quaranta anys) daten de després d'aquest moment.

Figura 7. Total de moneda per a cada autoritat emissora

Constanci II	19
Constant	4
Constantí I	13
Constantí II	8
Galeri	1
Gracià	1
Imitació de Constanci II	1
Imitació de Magnenci	1
Indeterminable	148
Julià II	1
Licini I	1
Licini II	1
Magne Màxim	2
Magnenci	5
Màxim Tirà	9
Maximià	5
Teodosi	4
Valent	3
Valentinià I	1
Valentinià II	1
Total general	229

En general, les xifres són certament molt minses per a extreure'n qualsevol conclusió ferma fent referència únicament als emissors de les peces. Tot i això, ens sembla molt remarcable destacar que la impressió general, és a dir que la majoria d'emissions són de Constantí I i Constanci II es documenta també en tots els estudis que hem comentat al llarg d'aquest treball i amb els quals hem comparat les dades. En tots els casos les de Constanci II són les més documentades i en segon lloc ho són les de Constantí I (Abad 1994, 160-162; Cepeda 1997, 274; Mendes 1995, 236; Ripollès 1980, 167). Això ajuda a copsar la importància que van tenir les emissions d'aquests dos emperadors en el territori estudiat, així com també en tota la Península, essent com hem dit les més presents en la moneda circulant a mitjan segle IV.

⁸ Hem comentat ja aquest tall i els seus possibles paral·lels en l'apartat de «Metalls i nominals».

Els tipus de revers

La tipologia de revers és un altre element a considerar a l'hora de definir la moneda circulant del nord-est hispànic. Evidentment és fruit principalment de les tipologies emprades en les emissions oficials⁹, però no deixa de ser interessant constatar quines arribaren amb més força i quines no a la zona, ja que això de fet ja denota quan es va aconseguir posar realment més moneda en circulació d'un tipus i quan no. A més es pot també copsar, almenys parcialment, quines tingueren una repercussió major i quines no entre la moneda d'imitació.

S'han documentat un total de trenta-cinc tipologies de revers diferents, per bé que de manera molt desigual. Un grup de trenta-dos reversos no és present en més de vuit monedes per a cada tipus. En canvi les tres tipologies restants presenten uns totals molt més elevats: trenta-set monedes, el revers del soldat romà llancejant el genet bàrbar caigut, batut entre el 348 i el 358 a nom principalment de Constanci II sobretot entre el 348 i el 354; trenta-dues monedes, el revers de les dues victòries davant per davant amb corones i palmes, batut bàsicament entre el 342 i el 348 a nom de Constant i Constanci II; i quinze monedes, el revers dels dos soldats davant per davant amb escuts i llances i un estendard militar entre ells, batut entre el 336 i el 342 a nom sobretot dels fills de Constantí. A aquestes xifres cal sumar-hi trenta-nou monedes de revers il·legible i vint-i-dues de revers indeterminat.

Aquestes dades dibuixen un panorama amb un bon nombre de reversos documentats, però en destaquem l'alta presència principalment dels dos tipus que es corresponen amb els períodes amb més monedes: el de les dues victòries per al tercer període i el del soldat llancejant el genet bàrbar caigut per al quart.

El patró que hem documentat entre les tipologies de revers al nord-est peninsular no és en absolut únic, sinó que el trobem també representat —evidentment de manera percentual— al País Basc (Cepeda 1997, 274-280) i també a la zona entre els rius Duero i Ave a Portugal (Mendes 1995, 236).

La moneda d'imitació

La moneda d'imitació és un fenomen molt important que no s'ha de subestimar en cap cas. És un fenomen ben conegut per a diferents períodes de l'imperi, com per exemple les imitacions de Claudi (Ripollès 2002, 200-201) o bé les dels radiats bàrbar del segle III i principis del segle IV (Kropff 2005, 75-96). Pel període baix imperial es tenen testimonis tant de tallers d'imitació (Pilon 2006, 311-336) com de presència de moneda d'imitació al llarg de l'imperi (Bastien 1985, 143-177; Hill 1950, 233-270).

En el cas concret de la península Ibèrica les imitacions han estat estudiades en diversos treballs de Marot. Situa el seu inici a principis i durant el segle V i fins i tot el VI (Marot 1991, 417). Caracteritza a grans trets la tipologia

⁹ Les emissions, les seves cronologies i les tipologies de les monedes presents en l'estudi es poden consultar amb tots els detalls en els volums del *Roman imperial coinage*: VI (Sutherland, 1967), VII (Bruun, 1996), VIII (Kent, 1981) IX (Pearce, 1951) i X (Kent, 1994).

d'imitació per a la zona de Catalunya: els reversos més imitats són el del soldat romà llancejant un genet bàrbar caigut i el dels dos soldats amb escuts i llances i un estendard militar entre ells, i planteja que els tallers d'imitació podrien estar a Barcino o Tarraco, bàsicament per l'abast de les peces. Pel que fa a l'art de l'anvers s'observen uns trets comuns: cella gruixuda, nas recte i cabell fet de línies, fet que reafirma l'idea de tallers que produïen tota la imitació de la zona (Marot 2000a, 802; Marot 2000b, 73-74). A més s'ha detectat com aquesta moneda és molt més present en zones de costa com Tarraco, Barcino, Iluro i Roses, i pràcticament inexistent a zones de l'interior peninsular com Clúnia i Coimbriga, o també a les Illes Balears (Marot 2001, 135). Pensem que gran part de les imitacions documentades presenten les característiques tipològiques esmentades per Marot i segurament s'han d'incloure dins de les mateixes dinàmiques de producció i circulació.

Aquest tipus de moneda presenta un gran limitador del seu coneixement: la dificultat d'identificar-la correctament. En una hipotètica mostra de moneda perfectament ben conservada segurament no seria difícil discernir les monedes d'imitació de les oficials (encara que en alguns casos eren d'excel·lent qualitat), però malauradament molts cops l'estat de la moneda no és l'òptim per a detectar si és o no una imitació.

És per això que hem subdividit la classificació en monedes que són amb certesa d'imitació, monedes que no ho són, monedes que possiblement ho siguin i monedes que no es pot determinar si ho són o no. Si bé el total de moneda oficial és major que el de moneda imitada el pes d'aquesta última degué ser molt important en moments de falta de moneda, ajudava a suplir aquesta mancança circulant pel seu valor ponderal, sense importar si era o no oficial. Ens sembla adequat referir-nos a aquest tipus de moneda com a moneda de necessitat, com ja han apuntat altres autors (Hill 1950, 244-245; Marot 2000a, 799; Carrié 2016,14). Es tractaria de moneda que era necessària per vehicular els intercanvis a la zona, al no arribar més moneda oficial se n'aconsegueix i en circula d'imitació. Creiem que això també planteja que realment molts intercanvis no deurién ser compatibles amb l'intercanvi natural i deurién necessitar moneda, ja que quan no va arribar més la oficial es va usar la d'imitació.

A més cal remarcar que la majoria de moneda imitada és de mòdul Ae4, cosa que indica per una banda la suficient importància i utilitat d'aquest mòdul per a ser imitat i per l'altra, que molt probablement el que importava era el pes de la moneda. Això possibilita altres fenòmens que també s'estan documentant en una zona concreta de Britànnia, encara que no en aquest estudi, com seria el reús de moneda antiga del segle III, II i fins i tot I en contextos del segle IV o V (Collins 2013, 129). S'ha plantejat que segurament a partir del 381 tota la moneda Ae3 anterior que encara existia, ja fos en circulació residual o tresorejada, va ser assimilada entre ella mateixa i va circular indistintament (Depeyrot 2001,39).

Els tresorets

Un total de dues ocultacions s'han trobat en el territori: per una banda, un conjunt de deu síliques localitzades a La Fonollera i, per l'altra, un grup de quaranta petites monedes de bronze, majoritàriament Ae4 i algun Ae3, trobades a Vilauba.

L'ocultació de La Fonollera està constituïda per un total de deu síliques de plata, a nom totes elles de Màxim Tirà i batudes presumiblement a la seca de Bàrcino entre els anys 410-411. Han estat profusament estudiades (Marot i Roviras 1998, 129-138) i s'ha plantejat que puguin ser pagaments de soldats britànics en el context de la usurpació de Geronci (Cepeda 2000a, 43-52).

Pel que fa a les monedes de Vilauba, són, com hem dit, quaranta monedes de petits bronzes, la majoria de les quals no superen el gram de pes i que foren totes batudes entre el 330 i el 360. Aquest tresoret és radicalment diferent d'altres de coneguts a la Península i arreu d'Europa al baix imperi¹⁰. En canvi té algun possible paral·lel en ocultacions del País Basc (Cepeda 1997, 59-302) i de la Meseta (Sagredo 1985, 47-54).

Cal destacar que aquesta ocultació implica el valor dels Ae4, que deuriem ser prou buscats i segurament prou usats com per ser amagats i acumulats. Com ja hem plantejat segurament eren molt utilitzats per la seva versatilitat en les transaccions quotidianes del món rural.

Conclusions

A manera de conclusió plantejem que la major part de moneda circulant en el món rural del nord-est hispànic era de bronze, de mòdul petit i procedia de les seques gal·les, principalment d'Arelate. El màxim de moneda arribà entre el 336 i el 364, essent difícil copsar fins quan es va mantenir en circulació, però seria possible que durant tota la segona meitat del segle iv i principis del segle v.

Pensem que al llarg del segle iv l'economia de la zona va avançar cap a una economia ponderal, on el que importava era el pes de la peça i no el suposat valor nominal. Els petits bronzes devien ser els més versàtils i els que es podien adaptar amb més facilitat a les transaccions de la regió. La circulació d'imitacions, moneda desmonetitzada o fins i tot moneda antiga pren sentit en plantejar que el que importava era el pes de la moneda i res més, s'usava com a vehicle dels intercanvis però no tenia cap valor més enllà del seu pes.

Per acabar remarquem que no sembla que l'economia en zones rurals fos únicament l'intercanvi natural; si bé és cert que les poques monedes documentades podrien fer pensar que en alguns casos s'hi podia recórrer, la concepció econòmica general devia ser la d'una economia monetitzada.

10 Sense entrar en cap cas concret la majoria de tresorets són molt més nombrosos i solen combinar molts més nominals.

Bibliografia

- ABAD, M. 1994, Circulación monetaria durante el bajo Imperio romano, Dins, *Memoria VIII Congreso Nacional de Numismática*, Madrid, 149-166.
- BASTIEN, P. 1978, Trésors de la Gaule septentrionale. La circulation monétaire à la fin du IIIème et au début du IVème siècles, *Revue du Nord* 239, 789-812.
- BASTIEN, P. 1985, Imitations of roman bronze coins, A.D. 318-363, *The American Numismatic Society Museum Notes* 30, 143-177.
- BRUCK, G. 1961, *Die spätrömische Kupferprägung: ein Bestimmungsbuch für schlecht erhaltene Münzen*, Graz.
- BRUUN, P. 1996, *The Roman Imperial Coinage. Vol.vii. Constantine and Licinius. A.D. 313-337*, Londres.
- BURNETT, A. 1987, *Coinage in the Roman World*, London.
- CABARROT, J. J., NONY, D. 1980, Monnaies fausses et circulation monétaire a Bordeaux au IVème siècle, BASTIEN, P. (ed.), *Mélanges de numismatique, d'archéologie et d'histoire: offerts à Jean Lafaurie*, Paris, 53-57.
- CARRIÉ, J. M. 2016, Ressources métalliques, politiques monétaires, production et circulation des espèces dans l'empire romain tardif, J. CHAMEROY, P. M. GUIHARD, (eds.). *Produktion und Recyceln von Münzen in der Spätantike: 1. Internationales Numismatikertreffen = Produire et recycler la monnaie au bas-empire: 1ères rencontres internationales de numismatique (15-16 Mai 2014, Mainz). Internationales Numismatikertreffen (1st: 2014: Mainz, Germany)*, Mainz, 265-277.
- CEPEDA, J. J. 1997, La circulación monetaria romana en el País Vasco, *Isturitz* 8, 259-302.
- CEPEDA, J. J. 2000a, A propósito de las acuñaciones del usurpador Máximo en Barcino (411), *Numisma* 244, 43-51.
- CEPEDA, J. J. 2000b, *Maiorina Gloria Romanorum*. Monedas, tesoros y áreas de circulación en Hispania en el tránsito del siglo IV al siglo V, *Archivo Español de Arqueología* 73, 161-192.
- CEPEDA, J. J. 2004, Las reformas de Diocleciano y Constantino I y su reflejo en la composición de los tesoros monetarios, *La moneda de l'Imperi romà. VIII Curs d'Història monetària d'Hispania*, Barcelona, 99-112.
- COLLINS, R. 2013, Pleading the fifth (century): patterns of coin use at the end of empire, R. COLLINS, M. SYMONDS, (eds) *Breaking down boundaries: Hadrian's wall in the 21st century*, Portsmouth (Rhode Island), 123-137.
- CRAWFORD, M. H. 1970, Money and Exchange in the Roman World, *The Journal of Roman Studies* 60, 40-48.
- DEPEYROT, G. 1992, Le système monétaire de Dioclétien à la fin de l'Empire Romain, *Revue belge de numismatique et de sigillographie* 138, 33-106.

- DEPEYROT, G. 2001, *Le numéraire gaulois du ive siècle: aspects quantitatifs*, Sèrie Moneta 24.
- DEPEYROT, G. 2005, *Numéraire et prix au Bas-empire: choix d'articles. 1983-1993*, Sèrie Moneta 50.
- ERMANTINGER, J. 1990, The circulation pattern of the Diocletian's nummus, *American Journal of Numismatics* 2, 107-117.
- ESTIOT, S. 2002, Circulation monétaire globale, circulation monétaire régionale: possibilités d'une approche? Quelques réflexions sur la région rhodano-alpine à l'époque romaine, H. DERSCHKA, I. LIGGI, G. PERRET (eds.). *Circulation monétaire régionale et supra-régionale: actes du troisième colloque international du Groupe suisse pour l'étude des trouvailles monétaires (Berne, 3-4 mars 2000)*, Lausanne.
- FULFORD, M. 1978, Coin Circulation and Mint Activity in the Late Roman Empire: some economic implications, *Archaeological Journal* 135, 67-114.
- GONZÁLEZ, A. 2011, La inflación en el Imperio Romano de Diocleciano a Teodosio, *Documenta & Instrumenta* 9, 123-152.
- HARRIS, W. H. 2008, The Nature of Roman Money, HARRIS, W. H (ed.) *The Monetary systems of the Greeks and Romans*, Oxford, 174-207.
- HILL, P. V. 1950, Barbarous imitations of fourth-century roman coins, *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* 10, 233-270.
- KENT, J. P. C. 1981, *The Roman Imperial Coinage. Vol. VIII. The Family of Constantine. A.D. 337-364*, Londres.
- KENT, J. P. C. 1994, *The Roman Imperial Coinage. Vol. X. The divided empire and the fall of the western parts. AD 395-491*, Londres.
- KING, C. E. 1993, The fourth century coinage, *L'inflazione nel quarto secolo D. C.: atti dell'incontro di studio, Roma 1988*, Roma, 1-35.
- KROPFF, A. 2005, «Radiate copies»: late third century Roman emergency coins, *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie* 151, 75-96.
- MAROT, T. 1991, Modelos de circulación monetaria a Barcino durante la baja romanidad, *Memoria del VII Congreso Nacional de Numismática*, Madrid, 413-422.
- MAROT, T. 2000a, Consideraciones sobre las monedas tardorromanas de imitación en Hispania, B. KLUGE, B. WEISSER (eds.). *XII. Internationaler Numismatischer Kongress, Berlin 1997: Akten*, Berlin, 799-805.
- MAROT, T. 2000b, La península Ibérica en los siglos v-vi: consideraciones sobre provisión, circulación y usos monetarios, *Actas X Congreso Nacional de Numismática*, Madrid, 71-96.
- MAROT, T. 2001, La península Ibérica en los siglos v-vi: consideraciones sobre provisión, circulación y usos monetarios, *Pyrenae* 31-32, 133-160.
- MAROT, T., ROVIRAS, A. 1998, Un dipòsit de *siliquae* de Màxim (410-411

- d. C.) procedent de la Fonollera (Torroella de Montgrí, Baix Empordà), *Revista d'Arqueologia de Ponent* 8, 129-138.
- MENDES, J. M. 1995, Tesouros monetários baixo-imperiales entre Duoro, Ave e Tâmega. Estado actual da Investigaçao, *Anejos Archivo Español de Arqueología* 14, 231-237.
 - PEARCE, J. W. E. 1951, *The Roman Imperial Coinage. Vol. IX. Valentinian I – Theodosius I*, Londres.
 - PILON, F. 2006, Un premier atelier irrégulier du milieu du IVe siècle localisé en Gaule (Le Mesnil-Amelot, Seine-et-Marne, France), *Revue numismatique* 162, 311-336.
 - RIPOLLÈS, P. 1980, *La circulación monetaria en las tierras valencianas durante la antigüedad*, Barcelona.
 - RIPOLLÈS, P. 2002, La moneda romana imperial y su circulación en Hispania, *Archivo Español de Arqueología* 75, 195-214.
 - SAGREDO, L. 1985, Tesorillo tardorromano de la Meseta Norte, *Nummus* 2, 47-54.
 - SAN VICENTE, J. I. 2008, Perduración de la moneda romana durante el siglo IV en Hispania: años 294-348, A. ARÉVALO (ed.), *Actas del XIII Congreso nacional de numismática*, Madrid 611-636.
 - SAN VICENTE, J. I. 2017, La moneda romana de bronce y su perduración durante los años 348-402 d. C. *Hispania Antiqua, Revista de Historia Antigua* 61, Valladolid, 303-356.
 - SUTHERLAND, C. H. V. 1967, *The Roman Imperial Coinage. Vol. VI. From Diocletian's reform (A.D.294) to the death of Maximinus (A.D.313)*, Londres.